

Národopisná společnost československá při ČSAV
Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV

VĚSTNÍK

Číslo 1—2 1965

Odhady poddanských stavení v pozůstalostních spisech archívů některých západočeských panství

Jaroslav Kramařík

Ačkoliv bádání o našich venkovských stavbách se dnes může pochlubit bohatou literaturou a rozsáhlou dokumentací, přece jen ještě zdaleka nevyužilo ke své práci všech pramenů, které jsou po ruce. Týká se to zejména písemného materiálu uloženého v patrimoniálních archívech, které jsou dnes již ve značné míře uspořádány a uloženy v oblastních střediscích Státního ústředního archívu. Venkovských staveb se dotýkají jednak žádosti poddaných o povolení k stavbám, většinou z doby první poloviny 19. století, jež se však zachovaly celkem pořádku; bohatý materiál však badatelům skýtají pozemkové knihy a zejména pozůstalostní spisy. V pozůstalostních spisech setkáme se s odhady venkovských staveb buď na zvláštních přílohách, vypracovaných zpravidla zednickými a tesařskými mistry, nebo jsou zahrnuty do celkového inventáře pozůstalosti v oddílu status activus. Udávají obyčejně výčet jednotlivých prostor a stavení, dále stavební materiál, krytinu, někdy druh krovu, rozměry a stav, v jakém se stavení nebo jeho část nachází, přirozeně cenu atd. Sloh a výrazy těchto odhadů bývají úřední, ale přece jen se v některých odhadech střetneme i s místními termíny. Uvádím jako příklad termín *d ů m*, značící v lidové mluvě velké části západních a jižních Čech síň; někdy se ovšem tento termín ukrývá v německém *Vorhaus*.

Je přirozené, že odhady nepodávají takový popis, jaký vyžaduje etnografická věda, vždyť také jejich účel je jiný. Nicméně je to pramen z historického hlediska velmi důležitý, protože nám dává přímo nahlédnout do stavebních poměrů poddaných na konci feudalismu; velká většina pozůstalostních spisů totiž pochází až z druhé poloviny 18. a hlavně první poloviny 19. století.

Vybrali jsme jako ukázkou několik takových odhadů z několika západočeských panství. Navazujeme tím na některé naše předchozí

zprávy a články o odhadech poddanských stavení na týneckém panství v bývalém klatovském kraji. Pozůstalostní spisy, z nichž bylo čerpáno, pocházejí vesměs z fondů uložených v klatovském oblastním státním archívu.

Panství Zbirov (Zbiroh)

Inventář a spoluodhad na pozůstalost po zemřelém Vojtěch Lukšovi ze vsi Střebnušky (t. j. Třebnušky) N C 12 9. dubna 1832.

Domovní a hospodářský stavení:

Statek, v kterým se vynachází síň, svědnice s 2 okny, kamna višňový s litým kamnovcem, kuchyně poloklenutá, přes síň 1 komora, to vše od dřeva roubený, nad tím sejkpa, nad tím vším střecha došková, v špatném stavu — 45 zl.

Stodola s 2 vraty, 1 mlatem, 2 perny, od dřeva roubená, střecha dílem šindelová, dílem došková, v špatném stavu — 20 zl.

Naproti vejminkářská chalupa, v který se vynachází síň, svědnice s 2ma okny, kamna zelený s litým kamnovcem, kuchyně poloklenutá, při ní komůrka, 3 chlívy, to vše ode dřeva roubený, pod svědnicí sklep klenutej, nad tím vším střecha došková, v prostředním stavu — 85 zl.

Panství Radnice

Inventur und Schätzung über das Nachlassenschaftsvermögen der am 29. Juni 1834 verstorbenen Barbora Hawel, Besitzerin des Hauses sub N. c. 16 auf Domin. Grund in Bezděkau.

Na stavení:

1) Dom. domek sub N c 16 pozůstávající v jedné sednici s vstupkem, vorhaus klenutý, kuchyně a komora a vedle tý samý malej (mládek), všecko ze dřívího vystavený a znova 2 zděný pilíře vzstavené, celý stavení v prostředním stavu a z doškama zakrytý, v jedný

dýlce od 6^{03'}, šířce 3⁰, vejšky 1^{01'} odhádán — zdě: a) piliře — 2 zl, b) kuchyně — 14 zl, c) chlebová pec — 2 zl, sklípek z postraň zděma a z povalem přeložený — 4 zl.

Dřevěná vejstavnost:

- a) spotek (spodek) vyroubený a vovrhnutý — 53 zl 30 kr,
- b) střecha se slamou zakrytý — 16 zl 30 kr.

2) Naproti domku přes dvoreček jedna komůrka a chlív v špatném stavu z doškama krytý, vevně 8^{□0} zdě statku, všechno ze dřívího, odhádán — a) zdě — 9 zl 36 kr, b) dřevěný roubení i ze střechou — 4 zl.

Jedna zahrádka ze šveskovejma stromkama vysázená od 24^{□0} — 4 zl.

Inventura a odhad předevezatý v Přívěticích dne 22ho února 1847 po dne 24ho září 1846 zemřelý Anně Kepkový, manželky Jana Kepky, challupníka Nro c 24 v Přívěticích

Na stavení:

Obydlený stavení Nro c 24 pozůstávající v jedný sednici, vorhaus, klenutá kuchyně, přes vorhaus komora a vedle tej samý chlív a vedle chliva přistavená stodůlka, pozůstávající v mládku (mlátku) a jedný perně, celý stavení ze dřívího vystavený a doškama zakrytý, v špatným stavu, v dýlce pr 11^{04'}, šířce 3⁰, vejšky 1^{02'} a obhááno — 247 zl.

Inventura a odhad předevezatý v Skomelně dne 13ho srpna 1847 po dne 24ho června 1847 zemřelého Jozefa Marka, domkáře N c 50 v Skomelně

Na stavení:

Domek Nro c 50 pozůstávající v jedný velký sednici z vejstupkem, vorhauz, klenutá kuchynka a přes vorhauz malá sednička a při té samé dále chlív v jednom pořadí, a to sice sednice z vejstupkem ze dřívího a ostatní z kamene vystaveno, pak pod velkou sednicí

klenutý sklípek, celý stavení v dýlce pr 7⁰ 2', šířce pr 3⁰ 4' a vejšky pr 1⁰ 2', dílem ze šindelem a dílem z doškama zakryto, v prostředním stavu a obhádáno za 224 zl 41 kr.

Při rohu chlív a mládek ze dřívího z tenkých půvalů vystavený a doškama zakrytý, obhádáno za 20 zl.

Jedna při tom domku se vynacházející zahrádka pr 24⁰ sáhů ze šveskovejma stromkama, obhádáno za 6 zl.

Inventura a obhad předvzatý z Němčovicích dne 12ho března 1846 mohovitosti po dne 24ho února 1846 zemřelým Vojtěchem Černým, sedlákem sub Nro C 19 v Němčovicích.

Na stavení:

Obytný stavení Nro cr 19 pozůstávajíc v jedný velký sednici, vorhauz, klenutý kuchyni a přes dvůr malá sednice a přitom přistavený chlívky veskrz zděný, jenom chlívky spředu ze dřívího, doškama zakrytý, v dýlce pr 18⁰ 4', v šířce pr 3⁰ 5' a vejšky pr 1⁰ 3' a obhádáno, a sice

a) zděná vejstavnost . . . 109 zl 38 kr,

b) dřevěná d⁰ 193 zl 20 kr.

2) Naproti stavení starý komory a chlívce ze dřívího, doškama zakrytý, v dýlce pr 10⁰, šířce pr 2⁰ 3', vejšky pr 1⁰ 1', v špatným stavu, obhádáno za 106 zl 36 kr.

3) Jedna kolna na pilířích, dřevěná, velmi špatná, doškama zakrytá, obhádáno — 8 zl.

4) V jedným konci dvora stodola z dvouma pernama, celá ze dřívího zakrytá, v prostředním stavu, v dýlce pr 8⁰ 3', v šířce 4⁰, vejšky 1⁰ 3' a obhádaná za 125 zl 48 kr.

5) Zděná rvata obhádaná za 10 zl.

Panství Zelená Hora

Protocoll v obci Soběsuk dne 1. října 1824. Zástoj: Jest právní odhad na ve vsi Soběsuk ležící a Ján Králu patřící sedlské živnosti No Cons 6

Stavení:

Mistr zednický udává: 1 svědnici, síň a kuchyň, 1 komora, 1 sejpka, pak v druhém pořadí 2 maštale, 1 komora a nad ní 1 sejpka, 1 sklep, pak studnice, to vše se šacuje v ceně pr 146 zl.

Mistr tesařský udává: krov nad svědnicí, nad síní a nad sejpkou v prvním pořadí, pr 10 sáhů dýlky a 4⁰ 2“ šířky pod doškama, v prostředním stavu pr 20 zl.

Druhé pořadí, krov na maštalích, též na druhéj sejpce, dlouhý 12⁰ 2“ široký 4⁰, též pod doškama — 24 zl.

Jeden dřevěný chlívec pr 4 zl, kůlna celá dřevěná na sloupech v prostředním stavu pr 5 zl, stodola celá dřevěná 12⁰ dlouhá, široká 5⁰ 4“, v dobrém stavu, pod slamou krytá — 24 zl.

Nakonec ještě otiskuji ukázkou, jak je v pozůstalostních spisech zastoupeno zařízení domácnosti.

Panství Hradiště (u Blovic)

Sepsání a odhad pozůstalosti po dne 14ho února 1832 bez kšaftu zemřelého Prokopovi Fialovi, podruhoví ze vsi Lhotky. Předevzato ve vsi Lhotce dne 28. dubna 1832

Na hospodářským a domovním náradí:

2 lavice okolo oken — 20 kr, 1 lavice okolo kamen — 18 kr, 1 kamnovec porouchanej — 30 kr, 1 police měká barvená — 15 kr, 1 malej měkej stolec s truhlíkem — 30 kr, 1 měká židlička žlutě barvená — 18 kr, 1 stolice měká s zábradlím — 15 kr, 1 měká postel zeleně barvená — 12 kr, 5 velkých obrazů za sklem rozličných maleb — 15 kr, 5 malých též “ — 5 kr 1 vědro železnýma obruči — 6 kr, 1 škopíček malej špatnej — 1 kr, 1 malej gbelík na máslo — 4 kr, 1 starý struhadlo — 1 kr, 1 lítej mozdír s paličkou — 6 kr, 1 lopata též — 6 kr, 1 plech na vdolky — 8 kr 1 větší a 1 menší visatý zámek.

Inventář, právní obšacování na pozůstalost zemřelého Martina Křivánka, chalupníka ze Ždírcce, které ... dne 23. července 1797 v místě Ždírci přede vzato jest bylo ...

Hospodářské a jiné nářadí:

1 almara z mísníkem, 1 police na talíře, 1 mněký stůl, 1 lavice při zdi a u kamen, 1 " menší u stolu, 1 stolice, 1 hodiny dřevěný, 1 lucerna skleněná roztluč(ená), 6 obrazů a křížek, 2 " maličký, nádobí hrnčířské a lžíce, 1 železnej mozdír z paličkou, 1 " kamnovc, 1 plechová trouba, 1 postel mněká s nebesy, 2 krample na vlnu, 1 belík na máslo, 1 necky na mouku, 1 díž na chleba z vošatky (sic), 1 kadečka, 1 necky na praní, 2 " starý, 2 almary ze zámky, 1 vidle k peci, 1 lopata železná, 1 " železná a hřeblo, 1 štoudev, 2 vědra, 1 nožíky, ... 1 postel stará, ... 1 truhla na obilí, ... 1 škopek, 12 dřevěných talířů, ... 1 truhla z zámkem, 1 hoblík na zelí, peří husí, peřiny, 1 kolovrat na vlnu.

Chov oviec v Jasenovej

Viera Kantárová

Informácie o chove oviec podáva bača v Jasenovej Ján Kutlík, nar. 28. XII. 1903 vo Vyšnom Kubíne. Jeho otec bol sluhom u doktora Kubíniho. On už ako 8-ročný bol pri ovciach. Keď mu otec zomrel, prešiel bývať do Jasenovej. Je to človek veľmi vážený na širokom okolí. Je známy i dnes svojou silou a považovaný za jedného v najlepších bačov. Podľa slov ľudí z okolitých dedín je človekom spravodlivým, poriadnym a čistotným. V mladosti vynikal svojou pevnou postavou, krásou a najmä silou. Plný, 70-litrový kotol so žinčicou zložil z komhára jednou rukou, inak na tú prácu treba dvoch ľudí.

Salaš v Jasenovej má dnes 782 oviec, z toho je 470 dojek a 312 jariek a jahniat. V Jasenovej nie je JRD, hospodári sa súkromne. Voľakedy sa viac venovali chovu oviec ako statku. Veľkostatkári má-

vali až do 300 oviec. Gazdovia mávali najviac 40 a najmenej 5-6 oviec. V Jasenovej, hoci chov mierne upadol, si držia gazdovia pomerne dosť oviec, mávajú priemerne do 15 kusov. Sám bača má 21 kusov.

Plemená oviec.

V minulosti sa tu chovali prevažne valašky, dnes kríženci s birkami a merinkami. Valašky sa chovajú preto, lebo sú veľmi odolné, vytrvalé, neškodí im dážď, ktorého tu býva veľa, hodia sa dobre do vrchov. Ovce chovali prevažne pre mlieko a mliečne výrobky. Gazdovia nechodili predávať ovce, iba veľkostatkári. Tí chodili v zime z dom do domu po gazdoch, kupovali i predávali. Najlacnejšie bolo možné kúpiť ovcu za 1-2 koruny, najdrahšie 10 korún, to už bolo veľmi veľa.

Množenie oviec.

V dedine choval plemenného barana gazda, ktorý chcel. Tak je tomu i dnes. Barany sa na jar pasú s jahencami a potom sú doma až do jesene. Pripustenie barana sa volá „plemenitba“ a robí sa na jaseň, po nej sa už barany pasú s ovcami až do konca sezóny. Kotné ovce sa „skotia“ po 21 týždňoch po pripustení. Pri kotení nepomáha nikto. Ak gazda chcel, aby sa mu ovca skôr okotila, prišiel za bačom, dal mu kalíštek páleného a poprosil ho, aby sa mu postaral o barana.

Každý gazda má svoj znak pre ovce. Jehnence sa značili na Veľký piatok preto, lebo sa im rana lepšie a rýchlejšie zahojila. Znaky sa robili nožnicami a patrónami. Bača si ovce neznačí nijako. Baranov chodili škopiť miškári z Moravy. Najznámejší boli Remešovci, ktorí svoje povolanie dedili. Išli po dedine a kričali: Dajte baranov, býkov miškovať! Škopenie sa robilo tak, že sa baran prevrátil hore nohami, rozrezala sa mu „mošnička“ — „mechúrik“, vybrali vajíčka, rana popľula a robota bola hotová. Škopiť vedeli i viacerí ľudia z dediny, aj bača. Dnes chodí zverolekár,

Choroby oviec a ich liečenie.

„*Motilica*“ — ovce ju obyčajne nachytajú na jeseň, keď sa nažerú napadaných jaseňových listov na lačno — otrávia sa. Keď ich zožerú na večer, už im neškodí. Najviac sú ovce zamorené motilicou vtedy, keď je mokrá jeseň.

„*Skrútená ovca*“ — má červa v hlave. Môže sa liečiť distolom, ktorý predávajú v apatičkách. Oni liečia takto: pomiešajú s pálenkou papriku a korenie, toto nalejú ovci do „nozgrov“, aby začala dobre prskať a trepať hlavou. Niekdy sa pritom stane, že jej červ z hlavy i vyletí.

„*Slinavka*“ — liečia octovou vodou; handrou jej poumývajú papuľu.

„*Krivačka*“ — ovca kríva na nohy; zalievajú ju dechtom, benzínom a orezávajú ratice.

„*Motoška*“ — choroba, ktorú mávajú jahňatá. Okrivejú na všetky nohy, akoby mali v kolenách vodu. Nemôžu vtedy cicať. Choroba sa šíri veľmi rýchlo. Nevedia ju liečiť.

Starí bačovia vraj voľakedy liečili choré ovce tak, že naškrabali pod prahom koliby prach, pridali k nemu zelinky a okiadzali ovcu. Ľudia vravievali: „Ten bača, ten mudroň, ten má hada a ten mu pomáha“.

Organizácia spoločného salaša.

Keďže v obci boli pasienky a lesy urbárske, tak i základné organizačné práce riadil urbársky výbor. Výbor určoval deň výhonu, organizoval práce pred začatím salašnej sezóny, t. j. oprava koliby, čistenie pasienkov, napájadiel atď. Ak bol salaš ďaleko v horách, určil, ktorí gazdovia ponesú hore salašný riad a ostatné príslušenstvo.

Baču volili na Jána cez Vianoce. Bola to vždy veľká slávnosť. Každý gazda sa už pripravoval, že si vypije, však bača dá. Schôdzu vybubnoval bubeník: Ber sa všetko, ide sa bača voliť! Najprv sa zišli všetci do krčmy a tam sa gazdovia dobre prizerali, koľko ktorý kandidát dá pálenky. Potom dobre „poomelení“ odišli k richtárovi.

U richtára prebiehalo tajné hlasovanie. Rozdali sa lístky a na ne sa napísalo meno. Každý gazda mal toľko hlasov, koľko osmín zeme. Jedna osmina — 4 hlasy. Keď baču zvolili, musel spísať s obcou zmluvu. Aby ho dôležití ľudia dediny prijali, musel dať vždy: farárovi 16 oštiepkov zadarmo, učiteľovi osem, richtárovi 16, vicerichtárovi osem, do Urbárskeho výboru, keď mal schôdzu, vyúčtovanie 16 oštiepkov a tak isto aj obecnému výboru. Pri spisovaní zmluvy si musel nájsť bača 2-3 gazdov „kavencov“, ktorí by v prípade, že by on nemohol toto všetko dodať, za nebo zaplatili. Ďalej sa dojednával s gazdami, koľko syra dá na jednu ovcu za sezónu. Obyčajne sľúbil 8-9 kg syra. Jemu však musí ovca vydať viac, takých 16 kg. Rozdiel od 9 do 16 kg je potom jeho, bačov zárobok. Keď je zlý rok, salaš sa nevydarí a bača nemôže odovzdať gazdom sľúbených 8-9 kg, ide k richtárovi a povie, aby mu spustili 1/2 kg alebo 1 kg syra na ovcu. Richtár potom pozve všetkých gazdov, tí sa zídu, radia sa a buď súhlasia a popustia alebo nie, a potom musí bača vyjsť, ako môže.

Dojárov — valachov si musí bača nájsť sám, aj ich sám vypláca. Roku 1963 boli na salaši: dojár Jozef Karcol, 53 ročný z Plešivej č. 50 (Zázrivá), dojár Tomáš Vierik, 43 ročný z Likavky, dojár Július Hriň, 24 ročný z Vasiľova a honeľník Jozef Adamica, 17 ročný z Babína.

Každý člen personálu si môže chovať na salaši bezplatne jednu ošípanú. Bača ich okrem peňazi zásoboval aj tabakom (dva balíčky tabaku), pálenkou, odevom i stravou. Šikovnejší a spoľahlivejší z valachov dostávali od baču na sezónu 10 kg syra alebo oštiepky. Za Uhorska mal valach 40 zl. a honeľník 20 zl. na celú sezónu. Strava, ktorou bačovia voľakedy zásobovali salaš, bola veľmi slabá, dve „švábky“ (dva zemiaky) na každého na obed, no tie mal tiež len ten, ktorý si uchytil. Často sa stávalo, že bača odišiel aj na dva dni preč a chlieb zamkol do kufra. Keď chlieb krájal, každý len tak pozeral, či mu neodkrojí väčší kúsok. Veru často si na pastve zajedali kosinu, štav a rezali vôšťa. Zato bolo vždy veľa páleného.

Dnes je na salaši 5 vymenovaných valachov a jeden „honeľník“. Valasi sa delia na starších a mladších. Mladším valachom je dva

roky. Mladší valach má na mesiac 1.100 Kčs, starší 1.600 Kčs. Aj dnes ich bača zásobuje dvoma balíčkami tabaku, šatstvom, stravou a páleným. Pálené však dnes trovia v oveľa menšom množstve ako v minulosti. Voľakedy bolo viac personálu na salaši ako teraz, lebo bolo viac oviec.

Cez zimu sa ovce chovajú v ovčiarniach. Krmia ich senom a sečkou. To najhoršie seno — vymoknutô a močarnô — ide ovciam. Voľakedy ich krmili lepšie, lebo bolo menej statku. V zime je veľmi zdravá pre ovce kapusta a do nápoja naliať trochu kapustnice. Ovce sú z toho zdravé a bystré. Dobré je im dávať v zime aj chvojínu, konáriky z jedle, ktoré zožerie ovca celé i s kôrou — z toho sa ovce dobre držia i vlna je pekná. Pomyjami krmiť nie je dobré. Z jari, keď výjdu ovce na salaš, obžierajú kôru z mladých smrečkov a jedličiek alebo mladé výhonky na nich — liečia sa tým.

Jarné pasenia.

„Jarnô pasenie“ je pasenie do 10. — 15. mája, t. j. dokiaľ ovce nejdu na salaš. Ovce pásol „ročitý valach“. Bol za pasenie odmieňaný i v peniazoch i v naturáliach. Od štyroch oviec ho chovali jeden deň, tzv. „merinda“. Jarné pasenie začalo asi 2-3 dni po pooraní polí, keď polia zarástli trocha pýrom. Páslo sa i po predných lúkach. Jehnence boli vtedy ešte doma. Jarné pasenie zaniklo asi pred 20 rokmi, lebo sa tým „humpľovali“ lúky.

Okolo 15. mája ovce „miešajú“. Miešanie prebieha takto: Odkáže sa pre valachov, že v určitý deň sa vyháňa, aby prišli. Richtár, bača a valasi sa najprv „pocmelia“ páleným a potom idú zajímať. Idú z dom na dom, každá gazdina vyženie ovce a oni ich počítajú a zapisujú. Povyše dediny sa sústredia a keď je všetko v jednom krdeli, poprikladá bača ovciam zvonce, nie však všetkým, lebo čím viac zvoncov, tým sa ovce horšie pasú. Majú len zvonce „plecháče“. Vyrábali ich v Zázrivej. V Lipt. Lúžnej robili veľmi dobré „lieťovce“, voľakedy aj také pripínali ovciam. Zvonce ladí výrobca. Remence a „spinky“ si robí salašný personál, najčastejšie bača. Keď zvonce pripína, spinky na remencoch musia byť na jednej strane, a to na

pravej, aby zvonce lepšie zvonili. Keď sú zvonce pripnuté, valasi posýpajú ovce soľou, aby sa vraj netrhali a dobre pásli.

Valachom dávajú gazdiné pri miešačke tzv. „vyhnanô“ — je to ražeň slaniny. Valasi chodia po domoch a hovoria:

Gazdinka, nože tej slaninky,
ak sa máte porezať,
pôjdem si ja radšej sám odrezať.

Pri miešaní muzika nehrala. Starí bačovia verili, že ženy sú strigy. Keď hnali ovce hore dedinou a náhodou vyšla na ulicu žena so šochtárom, už bača hovoril: Oj, striga už prechodí, už sa nám bude zle vodiť.

Pri výhone dal vždy niektorý z gazdov kotnú ovcu. Ovečka sa uliahla až na salaši, a takéhoto 3-4 týždňového „ciciaka“ mohli potom zarezať a urobiť si hostinku.

Salašný riad, „rediku“, vezú na voze primiešaní. Ak je miesto, kde stojí salaš, prístupné vozu, tak si vezie bača sám, keď nie je, tak ide odniesť každý gazda, ktorý vyhnal ovce. Salašný riad je vlastníctvom baču a u neho aj zimuje. Deň — dva po príchode na dolný salaš sa ovce znovu počítajú, či sa ich počet zhoduje s prebranými. Bača pri počítaní sedí pri strunge a počítá ovce, ktoré prepúšťajú cez dieru v strunge. Pri každej 50tke zakričí a valach zaznačí, urobí „zrubec“ do „dreveného lajstora“. Počítá sa do 40 normálnem a od 40 — 50 a meru. Niektorí bačovia počítajú len do desať a pri každej desiatke urobia zrubec.

Voľakedy si bačovia kradli ovce. Odrazil zo 20 oviec z cudzieho krdľa, „zatiahol“ košiar medzi kosodrevinu a potom pomaly rezal po jednej ovečke.

Keď sa zakladal prvý oheň v kolibe, musel sa najprv na kumhár dať kotol s vodou a až potom zakresať oheň. Oheň zapalovali kremenom a práchnom. Musel horieť stále, od jari do jesene, lebo keby zhasol, nedobačoval by.

Na dolnom salaši sa ovce pasú 3 — 4 týždne, dokiaľ narastie pastva hore na Choči. Prvé dni na dolnom salaši sa pasie na Zábraeliach, hore Viecky, na Zápoločkách a Za holicou. Po mesiaci sa po-

roky. Mladší valach má na mesiac 1.100 Kčs, starší 1.600 Kčs. Aj dnes ich bača zásobuje dvoma balíčkami tabaku, šatstvom, stravou a páleným. Pálené však dnes trovia v oveľa menšom množstve ako v minulosti. Voľakedy bolo viac personálu na salaši ako teraz, lebo bolo viac oviec.

Cez zimu sa ovce chovajú v ovčiarňach. Krmia ich senom a sečkou. To najhoršie seno — vymoknutô a močarnô — ide ovciam. Voľakedy ich krmili lepšie, lebo bolo menej statku. V zime je veľmi zdravá pre ovce kapusta a do nápoja naliať trochu kapustnice. Ovce sú z toho zdravé a bystré. Dobré je im dávať v zime aj chvojínu, konáriky z jedle, ktoré zožerie ovca celé i s kôrou — z toho sa ovce dobre držia i vlna je pekná. Pomyjami krmieť nie je dobré. Z jari, keď výjdu ovce na salaš, obžierajú kôru z mladých smrečkov a jedličiek alebo mladé výhonky na nich — liečia sa tým.

Jarné pasenia.

„Jarnô pasenie“ je pasenie do 10. — 15. mája, t. j. dokiaľ ovce nejdu na salaš. Ovce pásol „ročitý valach“. Bol za pasenie odmieňaný i v peniazoch i v naturáliach. Od štyroch oviec ho chovali jeden deň, tzv. „merinda“. Jarné pasenie začalo asi 2-3 dni po pooraní polí, keď polia zarástli trocha pýrom. Páslo sa i po predných lúkach. Jehnence boli vtedy ešte doma. Jarné pasenie zaniklo asi pred 20 rokmi, lebo sa tým „humpľovali“ lúky.

Okolo 15. mája ovce „miešajú“. Miešanie prebieha takto: Odkáže sa pre valachov, že v určitý deň sa vyháňa, aby prišli. Richtár, bača a valasi sa najprv „pocmelia“ páleným a potom idú zajať. Idú z dom na dom, každá gazdina vyženie ovce a oni ich počítajú a zapisujú. Povyše dediny sa sústredia a keď je všetko v jednom krdeli, poprikladá bača ovciam zvonce, nie však všetkým, lebo čím viac zvoncov, tým sa ovce horšie pasú. Majú len zvonce „plecháče“. Vyrábali ich v Zázrivej. V Lipt. Lúžnej robili veľmi dobré „lieťovce“, voľakedy aj také pripínali ovciam. Zvonce ladí výrobca. Remence a „spinky“ si robí salašný personál, najčastejšie bača. Keď zvonce pripína, spinky na remencoch musia byť na jednej strane, a to na

pravej, aby zvonce lepšie zvonili. Keď sú zvonce pripnuté, valasi posýpajú ovce soľou, aby sa vraj netrhali a dobre pásli.

Valachom dávajú gazdiné pri miešačke tzv. „vyhnanô“ — je to ražeň slaniny. Valasi chodia po domoch a hovoria:

Gazdinka, nože tej slaninky,
ak sa máte porezať,
pôjdem si ja radšej sám odrezať.

Pri miešaní muzika nehrala. Starí bačovia verili, že ženy sú strigy. Keď hnali ovce hore dedinou a náhodou vyšla na ulicu žena so šochtárom, už bača hovoril: Oj, striga už prechodí, už sa nám bude zle vodiť.

Pri výhone dal vždy niektorý z gazdov kotnú ovcu. Ovečka sa uliahla až na salaši, a takéhoto 3-4 týždňového „ciciaka“ mohli potom zarezať a urobiť si hostinku.

Salašný riad, „rediku“, vezú na voze primiešaní. Ak je miesto, kde stojí salaš, prístupné vozu, tak si vezie bača sám, keď nie je, tak ide odniesť každý gazda, ktorý vyhnal ovce. Salašný riad je vlastníctvom baču a u neho aj zimuje. Deň — dva po príchode na dolný salaš sa ovce znovu počítajú, či sa ich počet zhoduje s prebranými. Bača pri počítaní sedí pri strunge a počítá ovce, ktoré prepúšťajú cez dieru v strunge. Pri každej 50tke zakričí a valach zaznačí, urobí „zrubec“ do „dreveného lajstora“. Počítá sa do 40 normálnem a od 40 — 50 a meru. Niektorí bačovia počítajú len do desať a pri každej desiatke urobia zrubec.

Voľakedy si bačovia kradli ovce. Odrazil zo 20 oviec z cudzieho krdľa, „zatiahol“ košiar medzi kosodrevinu a potom pomaly rezal po jednej ovečke.

Keď sa zakladal prvý oheň v kolibe, musel sa najprv na kumhár dať kotol s vodou a až potom zakresať oheň. Oheň zapalovali kremeňom a práchnom. Musel horieť stále, od jari do jesene, lebo keby zhasol, nedobačoval by.

Na dolnom salaši sa ovce pasú 3 — 4 týždne, dokiaľ narastie pastva hore na Choči. Prvé dni na dolnom salaši sa pasie na Zábraľiach, hore Viecky, na Zápoločkách a Za holicou. Po mesiaci sa po-

berajú hore na Choč. Salaš stojí na poľane pri Turanke. Keď redikali zdola hore, cestou pásli — najprv sa zastavili na Rovňách, potom na Drapáči, z Drapáča prešli na Soliská a odtiaľ už smerom na salaš. Na Choči sa chodí pásť na Mudronku, na Mláku, do Suchárov, na Vráca. Okolo Matky Božej, t. j. začiatkom septembra, redikajú zase na dolný salaš. Tu pasú do Matúša, Michala a potom príde „rosadz“. Ľudia vraj spievali:

Už na holi sniežik poletuje,
už sa bača z košiara sťahuje.

Na rosadz sa zídu na salaš gazdovia, ovce sa spočítajú, preberú si ich gazdovia podľa zoznamu a potom ich dolu dedinou „vyrážajú“. Pri tejto príležitosti sa na salaši nerobí žiadna slávnosť, ale až dolu v dedine. Robí sa menšia aj v krčme, ale hlavná u baču. Je tam veľa pálenky, zabijú ovcu, pečú chlieb, jedia oštiepky — je to tzv. „mer-nô“. Potom spievajú, tancujú, hajdukujú. Hrajú im „valaské píštele“ so 6 dierkami a harmoniky. Často sa strhnú i bitky.

Dolu v dedine sa ovce ostrihujú (niekedy už na salaši) a vyženu sa na „zmraznicu“. Zmrazničenie sa robí na dolnom salaši. Ovce sa vyhánajú na lúky — kosienky a pri ovciach je ročítý valach, ktorý bol i na jarnom pasení. Zmrazničenie sa volá i jasenô pasenie. Ročítý pasie za to, čo nadojí, a dostáva i trochu stravy. Jasenô pasenie trvá skoro do Vianoc, podľa počasia. Zmrazničenie sa prevádza i dnes.

„Meranie oviec“.

Gazdovia nedali nikdy bačovi vedieť, kedy prídu na meranie. Len zarána poslali svojich ľudí na salaš, aby napásli oni ovce. No aj tak im vedel šikovný bača prejsť cez rozum. Mal na salaši pálenku a toľko ich častoval, že potom pri ovciach na poši pospali a valasi zatiaľ buď poprehánali ovce alebo aj vydojili. Pri meraní dojili ovce ženy do šochtárov, ktoré si priniesli z domu. Prišlo hore do 70 gazdín, museli si posadať pekne do radu tak, aby bača každú dobre videl a potom rozkázal: Chlapci, vodu vylievať zo šochtárov, lebo niektoré ženy nevyliali poriadne, a ešte aj on chodil kontrolovať. Potom si

sadol ku strunge a vyvolával mená gazdov, aby si prišli pre ovcu. Valasi dávali zatiaľ pozor. Najprv sa podojilo z horného konce takému gazdovi, ktorý mal 10 oviec, tak isto z dolného a stredného, aby zistili, koľko mlieka majú ovce priemerne z každého konca. Mlieko zlievali do 5 litrovej bľahcovnice a prútikom so „zrúbcami“ — „lajstorom“ (merťukom) brali merťuk, a to nie z najlepších ani z najhorších, ale stredných. Potom už dojili všetci. Mlieko zo šochtárov odmeriavali do decových a poldecových „bľachovičiek“. Na ženy bolo treba dávať veľký pozor, aby neklamali. Pri dojení veľa pľuli, aby bolo viac mlieka. Žuli smolu, aby sa im robili sliny. Niektoré mali pod sukňu vo fľaštičke mlieko alebo vodu a keď mohli, špláchli do šochtára. Tá, ktorú prichytili pri niečom takom, nemala uznané dojenie a musela prísť na to, čo jej bača určil, alebo sa meranie odložilo na inokedy. Podľa nadojeného mlieka boli ovce delené na dojky, poldojky, štvrtdojky. Podľa toho bol gazdom určený prídel syra.

Na jar — v máji treba na 1 kg syra až 5 litrov mlieka, lebo je riedke. Na jeseň treba na 1 kg syra 3 litre mlieka, vtedy je husté.

(Ukážka z výskumného materiálu uloženého v Archívnom fonde SNS v Bratislave pod č. 176/63.)

Předení žen v Pošumaví na výdělek

Karel Löffelman

Hory Matky Boží pod Šumavou, nejmenší královské horní město v Čechách, obýval chudý lid a od purkmistra počínajíc všichni mužští byli vyučení ševci kromě faráře, který ševcem nebyl vyučen, protože nebyl rodilý Horák. Ženské chodily po vesnicích s kolovratem. Později, asi v r. 1900, když se na Hory dostal šicí stroj, staly se z nich „šičky“ (švadleny) košilářky nebo chodily do sirkáren v Sušici. Ševcovina dávala Horákům práci, zisky však vídeňským podnikatelům. U každé chalupy byl kousek pole na žito a brambory, ti majetnější měli i kravku, ostatní jen kozu.

U nás na Horách Matky Boží u Sušice nechoval nikdo ovce, protože to nikdy nebyla obec zemědělská, ovce však chovali v celém dalekém okolí, hlavně na vlnu, bez níž se v žádné rodině neobešli.

Z vlny se pletly *punčochy* pro členy rodiny i čeleď (ženské punčochy se také barvily), pletly se z ní a valchovaly *bůty* a *kazajky* pro muže a mimo to se předla vlna také na *šerku*. Tato vlna na šerku určená se spřádala ze směsi černé i bílé vlny, takže upředena měla barvu hnědou. Z šerky se šily šaty pro muže, které byly velmi trvanlivé a teplé. Němci při bavorských hranicích zdobili si šerkové šaty zelenou, ba i červenou paspulkou a knoflíky na kabátech měli soustružené paroží. Vlněnou kazajku měl u nás skoro každý. Byla pletena ve vzorku se stojatým asi 3 cm vysokým límečkem, sahala až ke krku, byla bez klop a vpředu se zapínala na knoflíky z černé perleti. Kazajka byla hnědá nebo i bílá, také stříkaná a nosila se doma nebo i venku pod kabát. Dělal se pouze u nás na Horách, tělo bylo ze tří dílů, rukávy každý z jednoho dílu, vše bylo upleteno na dvou dlouhých drátech, z nichž jeden drát byl zastrčen do dřevěného kotouče po levém boku na řemenu, kterým byla pletařka opásána. Šerku dělali tkalci na vesnicích, ale tkadlec pracoval pouze v zimě, v létě měl jinou práci. Na podzim sestavil v „senci“ stav a na jaře jej opět rozebral a na půdě uložil. Šerka se tkala z dlouhé lněné nitě v osnově a příčná, útková niť z hnědé vlny se prohazovala. Šerkový oděv pěkně ušitý nosili sedláci i v neděli a nosili dokonce i dlouhé šerkové volně splývající pláště. Punčochy si pletly všechny ženy samy doma. Bůty jako obutí na zimu byly rovněž pletené, valchované a měkkou koží nebo šerkou podšité. Nosily se také přes punčochy do dřevěných nejšlů (to byla dřevěná obuv). Valchování se dělo tak, že se upletené bůty srážely v horké vodě ve vandličce na valše, aby bůta byla hodně hustá.

S pletením kazajek se ženy scházely na hrátkách, aby jim bylo veseleji. *Příprava vlny* byla složitější. Ovce se před stříží čistily v potoce a pak se muselo pod ně pěkně stlát. Nastříhaná vlna se musela nejdříve pokropit olejem, rukama promíchat a nechat zavadnout a teprve za pár dní se mohla zpracovávat. Míchala-li se bílá a černá

vlna, říkalo se těm chuchvalcům *flárny*. Kramplovala se na *šlejšky*; šlejška měla délku šire kramplí, t. j. asi 35 cm, průměr šlejšky je asi 5 cm. Šlejšky se pak předly kolovratem na *potáčky*, dva potáčky se svíjely na levé ruce na *čápek* ve formě osmičky a čápky se soukaly znovu na kolovratu, točilo se však *hvězdou*, tj. kolem v opačném směru. Tak se připravovala vlna na punčochy a kazajky. Na šerku se pouze jedna nit svíjela na *motáku* do *přadena*. Míchání bílé a černé vlny se dělo také tak, že se při kreplování pokládalo na spodní kramplí pravidelné množství každého z obou druhů a kramplováním se pak oboji vlna řádně rozčesala a promíchala. Vlnu na kazajky bylo možno také soukat z jedné bílé a jedné černé nitě; takové kazajce se pak říkalo stříkaná.

Krample se skládá z dřevěné prohnuté destičky 30x35 cm veliké a 0,5 cm silné, s držadlem pro dvě ruce. Na destičce je připevněna řemenice (t. j. polotvrdá usně) opatřená po celé ploše ocelovými háčky o síle asi půl milimetru. Háčky jsou sice v kůži trochu pohyblivé, ohýbat se však nesmějí. Obě krample jsou stejné. Jedna krample je upevněna řemenem za držadlo ke *koníku* a vpředu podložena špalíčkem, takže leží šikmo. Koník je budka, do níž se otvorem velikosti pěsti nacpe vlna, a je připevněna na obyčejné lavici. Na lavici se při práci sedělo obkročmo. Na spodní kramplí se dala patřičná vrstva vlny a druhou volnou kramplí se rozčesávala tahem k sobě. Když byla vlna rozčesána, obrátila se volná krample držadlem vpřed a vlna se štrejchnutím vzhůru stočila do *šlejšky*. Tak byla vlna připravena ku předení.

Kolovrat je stavěn na rámu z latěk velikosti 170—180 x 30—35 centimetrů a asi 20 cm od konce rámu je zapuštěn soustruhovaný sloupek, vysoký asi 80 cm. V hlavici sloupku je dřevěná hřídelka, na níž je nastrčeno kolo — jemuž se říká *hvězda* — o průměru 130—140 cm. Špice hvězdy mají na vnějším konci *kopejtka*, provrataná a protažená dvěma šípkovými pruty, čímž vytvořila kruh. *Kopejtka* byla prostředkem prodlábnutá, aby vlněná šňůra při otáčení nespádávala. V levo na přední straně rámu byl zasazen *sloupek* asi 25 cm vysoký s koženým očkem pro *vřetýnko* a naproti tomuto

sloupku vpravo byla do rámu zapuštěna *kobylka*, také 25 cm vysoká a asi 12 cm široká, se šikmým zářezem v horní části, který končil kulatým otvorem: do něho se zasunovala špička vřetynka. Šňůra byla natažena kolem hvězdy i vřetynka. Přadlena hvězdu roztáčela levou rukou, zatímco pravou rukou držela šlejšku a z ní se tvořící nit. Hotový potáček se stáhnul a navlékl na menší vřetynko, kterých muselo být připraveno větší množství. Celý kolovrat byl připevněn řemeny na obyčejnou lavici.

Moták je podobný kolovratu. Do lačkového rámu byl zapuštěn sloupek s hlavicí a hřidelkou, místo hvězdy měl však pouze *kříž*. Špice kříže byly zakončeny širšími kopejtky, poněvadž se na ně navíjelo. U hřídele v hlavicí byly vroubky a zapuštěný pružný špánek, který na šedesáté otočení cvaknul, což znamenalo, že je na motáku natočena kopa, která se převázala, a v natáčení se pokračovalo. Kopičky se daly takto snadno počítat a tkadlec podle toho viděl, kolik šerky z dodané vlny udělá. Tímto způsobem se natáčela vlna pouze pro tkalce.

Chudé dívky z hor chodily s kolovratem po cizích domech do okolních i vzdálenějších vesnic k sedlákům p ř í s t n a v ý d ě l e k a práci tu provozovaly asi tak do r. 1890. Byly to vždy svobodné dívky a obyčejně chodily v počtu dvou, kdežto vdané ženy předly vlnu a „štrykovaly“ kazajky pouze doma z donesené vlny. Svobodné dívky odcházely tehdy koncem 19. stol. z domova na celý týden, a to na místa již předem zjednaná. Jedna nesla na zádech kolovrat, druhá pražskou nůšku, v ní krample, vřetena, láhev s olejem do vlny a osobní potřeby. (Pražská nůška se říkalo nůši zhotovené z vrbového proutí, kdežto naše šumavská nůška je vyrobena z loupáných smrkových kořínků, širokých 1—2 cm, a má silnou kostru s obloukem; nosí se na zádech nebo za oblouk na ruce a je mnohem těžší než pražská.) Obě dívky pracovaly u sedláků od božího rána do noci ke stravě, která prý byla mnohdy dost mizerná. Na penězích si vydělaly za týden těžko dvě zlatky. Na neděli se vracely domů. S kolovratem chodily pouze v zimě, často v horách ve vysokém sněhu, kdežto v létě pracovaly doma na polích. Na cestu byly

dobře oblečeny, bůty měly obalené pytlovinou, a když byla cesta schůdná, nosily bůty do nejšlů. S kolovratem chodily dívky daleko, někdy 3—4 hodiny cesty: do Budětic, Žihobec, do Roku za Sušicí, do Hartmanic, Zhůří a do Prášil, anebo i dále do Němec, tj. do německých vsí přes Hlavnovice nebo Čachrov.

Předení vlny a pletení kazajek zaniklo u nás úplně kolem roku 1930. Naše maminka byla jedna z posledních, které to dělaly. Říkávala, že to byl krušný výdělek. Za první světové války předla vlnu hodně, protože sedláci platili potravinami, které byly tehdy vzácné.

(Napsáno podle vyprávění Růženy Přerostkové z Hor Matky Boží u Sušice.)

PEČENÍ CHLEBA V HORNÍ MOŠTĚNICI

Dříve se pekl chléb výhradně doma v peci obyčejně jednou za týden nebo za 14 dní. Podle velikosti rodiny se peklo 4—6 i více pecnů.

Při posledním pečení nechala hospodyně v díži kousek kvásku — „nátěstka“. Díže byla dřevěná kulatá nádoba z „dušek“ na způsob škopku, vysoká asi 40 cm. Průměr dna byl asi 1 m, vrch o něco menší. Nátěstko nahrazovalo kvasnice při příštím pečení chleba. Nejdříve se zalilo vlažnou vodou, aby se v něm kvasinky probudily k životu. Do toho se pak zamíchala „režná“ mouka a takto připravené se nechalo přes noc v teplé kuchyni „kysat“. Ráno byla díža plná. Těsto však bylo řídké. Bylo nutno je zahustit. Už večer přinesla hospodyně do kuchyně z komory velkou dřevěnou putnu „móčnicu“, aby mouka nebyla studená. Někde měli móčnicu ze slámy, pletenou na způsob „okřenků“, až 50 cm v průměru a 70 cm vysokou. Z ní přidávala hospodyně mouku do kvasu v díži za stálého míchání „kopistó“. Byla to asi 120 cm dlouhá tyč, na jednom konci rozšířená na 8 cm širokou lopatku. Míchalo se tím způsobem, že kopist se potlačela v díži šikmo při okraji ke dnu a co chvíli se s těstem obrátila na prostředek díže. Míchající tlačil kopist před sebou a chodil kolem díže. Sám jsem se tak kolem ní dost natancoval a bylo-li těsto tužší, tancovala často i díže se mnou. Pak se nechalo těsto opět kynout. Zatím se připravila pec na pečení.

Topilo se v ní velkými dlouhými poleny. Když byla pec dostatečně vyhřátá, rozhrabalo se žhavé dřevěné uhlí po celé peci, aby se všude stejně vyhřála. Po chvíli se uhlí ohřebem stáhlo do jednoho koutu pece nebo

ven na ohniště, žhavé uhlíky se vymetly ve vodě namočeným „pometlem“ a pec byla připravená k pečení.

Těsto se nabíralo malou dřevěnou lopatkou a kladlo na „okřénky“, které se předem vysypaly moukou, aby se těsto nepřilepilo. Okřénky byly kruhové mísy, pletené ze slámy spojované lýkem, jak je ještě dnes leckde vidíme v domácnosti nebo v pekařství. Tam však mají povětšinou podlouhlý tvar „štrycle“. Když hospodyně všecko těsto rozdělila na okřénky, vzala velkou lopatu o průměru pecnu, posypala ji moukou, vyklopila na ni těsto z okřénku a počala „sázet“. Pomalu posouvala po dně pece lopatu s těstem, pak náhlým trhnutím lopatu vytáhla a pecen seděl na rozpáleném dně. Nato zavřela pec dvoukřídlovými plechovými dvířky, „sopóchy“ (kanály pro odvod kouře) uzavřela „šubrem“, aby pec neochlázla.

Za 2 hodiny byl chléb upečen. Když jej hospodyně lopatou vytáhla, každý pecen na povrchu omyla studenou vodou, aby kůrka dostala lesk.

Po 1. světové válce už mnozí chléb doma nepekli. Připravili jej sice doma na okřínky, ale zavezli jej k pekaři, s nímž si předem domluvili dobu pečení. Aby si pak hospodyně upečený svůj chléb poznaly, dělaly si do těsta různé značky, jako 3—4 důlky prsty uprostřed, čáry na způsob kříže nebo vytáčeli různá kolečka apod.

Při přípravě a pečení chleba hospodyně několikrát žehnala sebe, díži, mouku, těsto i chleba.

Upečený chléb se ukládal na „šráčky“ (lešení v komoře), aby se k němu nedostaly myši.

František Mikeška, Horní Moštěnice

(Úryvek z rukopisných vzpomínek „O té naší Hané“. Archiv NSČ, čj. 929/65)

O KŘESADLECH A LOUČÍCH

Oheň se rozněcoval většinou pomocí kovového křesadla, které bylo zaraženo do obrubní u dveří. Poblíže křesadla byla připravena „hubka“, troud a úlomky křesacího kamene. Ponejvíce to byl pazourek, kterého bylo dost na vrchu Kozákově a jeho okolí, nebo jiný druh křemene. Hubka byla usušená houba. Kdo chtěl získat oheň, vzal do levé ruky hubku, do pravé ocilku (když nebyl křesací kámen) nebo křesací kámen, udeřil jím o křesadlo, maje levou ruku s hubkou připravenou těsně u křesadla tak, aby jiskra, která vznikla při křesání, padla na hubku a ta pak počala doutnat. Teprve pak, když byl na hubku dán papír nebo jiná hořlavá látka, rozdmýcháním byl získán oheň, který se potom vsunul do kamen pod připravené roští nebo drobné dřevo.

Ke svícení se používalo loučí. Byly zhotovovány na stolici o dvou nohách, již se říkalo „loučka“; „hoblík“, kterým se na ní louče dělaly, jmenoval se „dračkař“. Tento hoblík dělal louče ponejvíce 1 m dlouhé. Na louče bylo bráno dřevo smrkové, borové, bukové a olšové. Nejlepší byly louče ze dřeva olšového, a to proto, že tolik nečadily. Dobré byly též louče borové. Byly dosti smolnaté, výborně hořely, ale zase měly tu nevýhodu, že vydávaly mnoho kouře. Louče byly zastrkovány do tzv. „zastrkovačů“ (svícňů) železných, většinou dvouramenných, někdy i více-ramenných. Svícny měly spodek s rourkou, zvanou „tulej“, která se narázila na stojan s dřevěnou tyčí („Martin“; byl tak nazýván proto, že se počalo loučemi svítit vždy po sv. Martinu a svítívalo se až do sv. Jiří na jaře). U nás v Bozkově nejdéle loučemi svítili v č. 4 „v hamře“ u Hradec-kých (až do r. 1872). Pod stojanem byla podložka z plechu s nízkým zaobleným okrajem na odpadky padajících uhlíků z ohořelých loučí. Louče byly také prodávány na trzích, ponejvíce ve Vysokém nad Jizerou Svazky o 20 kusech svázaných lýčím nebo slámou se prodávaly po 30 krejcarech rakouské měny.

František Tichánek, Bozkov u Semil

(Archív NSČ, čj. 1370/62)

ZAŘÍKÁVÁNÍ Z BYDŽOVSKA

Na „oustřele“: Hlava se položí na stůl, na ucho, které loupe, se dá velké umyvadlo, do něho špičatý nůž, vidlička a nůžky. Vezme se „nepotřebovaná“ voda, leje se a říká: „Natko, nátčice, růže, růžice, oustřele, oustřelice (přitom se píchá nůžkami, vidličkou a nožem), pozdravuje tě Panna Maria, abyste šly na hory, za lesy, sou tam tři studánky roubený, tři hromádky písku vysypaný a tři prostěradla prostřený. Tý vody se namocejte, toho písku nazobejte a na ty prostěradla sedněte (sype se oves do umývadla) a tý hlavě a tem žílám a tem kostem pokoj dejte!“

Celé zařikávání se opakuje třikrát. Třikrát se také sype oves a třikrát se leje voda. Potom se modlí „očenáš“. Když jsou „oustřele“, oves se dá hromádek. Nejlépe je říkat odpoledne před západem slunce. Zařikání se může opakovat třikrát (buď ten den, nebo v příštím dnu). Oves a voda se nesmí dát dobytku. (Lhotka Bydžovská)

V Novém Bydžově zařikávali: „Chodili střelci, střelice po zelené louce. A potkala je Panna Maria a ta se jich tázala: Kam, střelci, kam jdete? — My deme po lidech, maso brátí, kosti lámati. — I řekla jim: Zaříkám

vás do vody, děte a všem lidem pokoj dejte!“ Zaříkávačka přitom házela oves přes nůžky. Když se oves postavil na špičky, znamenalo to, že nemoc odejde.

Zaříkávání na „ourok“: Když se kobyly nebo krávy nemohly vymočít, říkalo se, že má „ourok“. S plotny se vzalo rozžhavené dřevěné uhlí, jeden litr „nepotřebovaný“ vody, modlil se devětkrát „očenáš na přeskáčky“ a přitom se házely uhlíky do vody. Při úroku zůstaly uhlíky na dně a vodou pak třikrát křížem pokropili hřbet kobyly a trochu vody stříkli také do ucha. Kobyly se otřepala a tím se zbavila „ouroku“. (Lhotka Bydžovská)

Bohumil Malotín, Praha

(Archív NSČ, čj. 487/65)

ŘÍKADLA PŘI MLÁCENÍ CEPEM

Dvěma: Klep — cep, klap — mlat!

Třemi: Drž pytel! Drž pytel!

Nebo:

Takto pán tři mlatce

pobízí do práce,

veš si cep, pojď na mlat,

dám ti chléb, dám ti plat!

Čtyřmi: Čtyři mlatci takto klepou,
touto notou cepy tepou;

bělku si dám z tebe mlíti,

buchty, vdolky budu míti!

Nebo: Husa peče, sádlo teče!

Pěti: Pátej do peci!

Nebo: Pátej do pekla!

Šesti: Sypu do čepice!

Nebo: Chlupatá čepice!

Nebo: Okolo stodoly!

Františka Krejčová, Chlum

(Archív NSČ, čj. 2474/61)

DOBŘÍ HASTRMAN

Tetička Kadlíková nésli do Bukovan na úvod. Na tem úvodě se zdříželi až do večera. A potom sama šli za tmy dom přes Boršov a okolo mlýna. Měsíček pěkně svítil a odrážal se od vody teho splavu. Tetička se nikdá nebáli a tak si určili túto kratší cestu. Přecházají lávku nad splávkem a v tem žbluňk! Tetička si ničeho nevšímajú a idú pořádem dál. Ale najednú se tetičce v nošce cosi přitížilo.

„Bože, co to enom mám na tech zádech?“ povdají.

Zhodijú tú nošku dúle a co vám nevidijú: na téj nošce sedí hastrman a chlemtá se. Hlavu má velikú, hubu otevřenú a celú zjízvenú. Zelený a otrhaný kabátek celý zmáčaný, přes něj dlúhý vlasy a ty má přehoděný aji přes hubu.

„Dýž ste, tetičko, tak hodná, tož se vám odměním.“ Chlemtál se jak dyž blázen, potom se rozběhl a skočil do vody.

Třebas se tetička Kadlíková nikdá nebáli, téj noci jím do smíchu nebylo. Hodili si nošku přes záda a hajdy dom.

A právě teho večera se domluvili strýc Kadlíkůj se strýcem Dufkovým, že téj noci pujdú na spružiny.

„O půl jednéj v noci tě zavolám, zaklepu na okno,“ povdajú strýc Dufek. A jakoby to nekdo opakoval z agací, tak to bylo. Strýčci na sebe pohlídlí, co to bylo.

Strýc Kadlík si teho ani moc nevšímali a enom povdají:

„Tož teda ně zavolej, nemám z čeho koše plést, spružiny mně došly.“

„Šak na panským jich mají dost,“ na to Dufek.

A jak dyž napřed, aji včil se to odkádšiči opakovalo: mají dost, slabým a písklavým hláskem.

Dyž došli tetička Kadlíková dom, strýček už dávno spali a enom si spokojeně odfukovali.

„Dyž si tak pěkně spí, nebudu ho budít, „řeknú tetička a lehnú si taky. A jak tak chvílu ležijú, v tem ťuk, ťuk na okno. Strýc se posadijú na lůžko a povdají:

„Kdo to tluče?“

„Já, stávej, už je půl jednéj hodiny. Poď, přece sme se domluvili, že pujdeme na ty spružiny na panský.“

„Á, dyť sem si teprov lehl,“ povdají strýc Kadlík.

„Tak teda pod', už tu dost dlouho čekám.“ Tak se ozvalo pod oknem.

Tož strýc vyskočijú s lůžka, oblečú se a už idú na to panský nařezat spružin. Měsíček svítí a je pěkně teplo. Řežú jednu spružinu za druhú a už teho mají plnú nošu.

„Já už mám dost,“ povdají.

A ten druhý taky:

„Tož já už mám taky dost.“

A tak strýc idú dom, ani se moc okolo sebe neohlídají a nemluví. Noša těžká, tož nač se ohlídat a mluvit, ne? Doma báb s tím na dvůr a hajdy do lůžka. Sotva se vyslečú a lehnú, v tem: ťuk, ťuk na okno.

„Kdo je?“ řeknú strýc.

„No, přece já ,Dufek, né?“

„A co blázníš?“

„No, co bych blázníl? Dyť sme se dohodli na půl jednú, né?“

„Ale, dyť já už su doma a tys byl přece se mnú.“

„Kdo, já?“

„No přece ty, né?“

A co se tak spolem dohadovali, uslyšeli na dvoře zas ten chechtot. Ohlídnú se a uvidijú tam na hromadě toli spružin, že by jich na dvě fůry nezebrál.

„Ty, že to byl hastrman?“

„Ba že byl.“

Tetička Kadlíková stanú s lůžka a co vám nevidijú: teho hastrmana od boršovského mlýna. Že ho nésla na nošce, tož se jí odměnil. Měli toli spružin na koše, ze si moc pomohli k penězom a moc dlouho zpomínali na teho štědrýho hastrmana.

Karel Zbořil, Moravany

{Vyprávěla dne 9. 1. 1942 Anna Dobešová z Moravan, nar. 1879. Povědku slyšela od stařenky Palečkové, nar. 1811. Archív NSČ, čj. 928/60}

POKRAČOVÁNÍ SEZNAMU PŘÍSPĚVKŮ

ke studiu života a kultury českého lidu, zaslaných dopisovateli NSČ
od 1. 7. 1964 do 1. 7. 1965

Balatková Staša, Kostelní Lhota:

Popis dvou starých budov ze Zdíkovska — NSČ, čj. 264/65.

Broukal Václav, Žarošice:

Královna Rosa, vyprávění vypravěčky V. Montígrové, 3 str., u autora.

Frel Antonín, Dolní Újezd:

Vynášení smrtky v Dolním Újezdě, 5 str. — NSČ, čj. 1056/64.

Fürst Josef, Stránčice:

O holubářských pověrách, 4 str. — NSČ, čj. 340/65.

Havlíček Matěj, Petrovice:

Opis z pozemkových knih Uhl. Janovic: kupní smlouva mlýna Nespeřického — předáno Národopisnému muzeu.

Kotal Jan, Bratřice:

Výpis z obecní kroniky obce Bratřic: Život na naší vesnici 1800-1900, 14 str. — NSČ, čj. 892/65.

Kotrbatý Václav, Rožmitál p. Tř.:

6 fotografií heraldických prací.

Krampera František, Měšetice:

Různé události, zvyky a historie obce Měšetic a 5 fotografií měšetic-
kých pamětihodností, — NSČ, čj. 190 a 282/65.

Macák Václav, Třímány:

Z historie hradu Krašova n. Mží, 6 str., 9 foto — NSČ, čj. 1131/64.

Pohlednice z Krašova n. Mží, 2 str. — NSČ, čj. 1132/64.

Malé dějiny obce Třímány, 3 str. — NSČ, čj. 305/65.

Malotín Bohumil, Praha:

Zápisky 94letého děda o životě v jeho rodné obci Michli, 22 str. —
NSČ, čj. 1551/64.

Dodatek k výše uvedeným pamětem, — NSČ, čj. 1569/64.

Zařikávání z Bydžovska, — 1 str. — NSČ, čj. 487/65.

Malý Josef, Zábřeh:

Sbírka přísloví, pořekadel, přirovnání a různých rčení, 24 str. — NSČ,
čj. 841/65.

Matoušek Václav, Rožmitál:

„Kraj třemšínských hvozdu“ — brožurka a úryvek z článku „Tkalci“.
— NSČ, čj. 1180/64.

Mikeška František, Horní Moštěnice:

Lidové stavebnictví a život našich předků, 54 str. — NSČ, čj. 330/65.
O té naší Hané (kroj, život, práce v domácnosti a hospodářství),
44 str. — NSČ, čj. 929/65.

Moravec Augustin, Čečovice:

6 obrázků ze života lidu: Čečovický koráb, Stavba železnice Vídeň —
Cheb, Brnkání na okna, Zaječí moč, Býčí svatba, Válka v šestašedesá-
tém, celkem 7 str. — NSČ, čj. 866 a 896/65.

Piskáček Stanislav, Strmilov:

Strmilovská tkalcovina, 48 str., brožura kulturní komise MNV, vyd.
1965. — NSČ a autor.

Tichánek František, Bozkov:

19 poudaček z rodného kraje, rodová monografie a vzpomínky na or-
ganizaci vojenských vysloužilců. — NSČ, čj. 933/65.

Turek Jakub, Žitná:

Návody k barvení příze barvíře z Netolic. — NSČ, čj. 304/65.

Vala Inocenc, Vážany:

Ostatky ve Vážanech u Vyškova, 10 str. — NSČ, čj. 957/65.
Zánik soustružnictví perleti ve Vážanech, 3 str. — NSČ, čj. 957/65.

Zbořil Jaroslav, Dambořice:

Hody v Dambořicích, 15 str. — NSČ, čj. 1351/65.

ZPRÁVY NSČ A SNS

- Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV připravil ve dnech 11. — 13. října 1965 v Liblicích u Prahy vědeckou specializovanou konferenci s mezinárodní účastí zaměřenou na etnografické otázky, vztahující se k dílu Lubora Niederla.
- Při 20. folkloristickém festivalu ve Strážnici se konala konference taneční komise IFMC, která se zabývala mimo jiné též otázkou folkloristických slavností.
- V roce 1966 se bude konat celostátní konference s mezinárodní účastí k 60. výročí úmrtí Františka Bartoše. K tomuto jubileu vyjde sborník, věnovaný osobnosti a dílu Františka Bartoše, problému studia formování etnografických oblastí, otázce vlivu průmyslu na etnografickou diferenciaci a etnografickým oblastem na Moravě v pojetí a výsledcích dosavadních etnografických bádání.
- Nakladatelství Blok v Brně vydá v roce 1965 monografii „Horňácko. Kultura a způsob života lidu na moravskoslovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat“ a sborník „Strážnice 1946-1965. Národopisné studie“. Obsah sborníku je zaměřen na hodnocení folkloristického festivalu, otázky formování etnografických oblastí a jiné problémy.
- Slovácké muzeum v Uherském Hradišti vydalo letos první dva svazky nové řady tisků Kultura a tradice: Jančář, Slovácké muzeum 1914 — 1964 (sv. 1), O. Sirovátka, Lidové balady na Slovácku (sv. 2). Připravují se další svazky této edice: A. Jeřábková — F. Dostál, Moravský lid v díle F. Kalivody (sv. 3) a V. Frolec, Vinohradské stavby na Slovácku sv. 4). Počátkem letošního roku vydalo Slovácké muzeum svůj sborník Slovácko 1964.
- Krajské středisko lidového umění ve Strážnici vydává třetí číslo letošního ročníku Národopisných aktualit. Z obsahu uvádíme: K. Fojtík, Etnografie a sociologie, hlavními články dále přispěli V. Svobodová, A. Satke.
- Katedra etnografie a folkloristiky University J. E. Purkyně v Brně uskutečnila v červnu 14denní terénní výzkum lidové kultury na Valašskokloboucku, jehož se zúčastnili interní i externí posluchači národopisu brněnské university a několik studentů z Karlovy university. Posluchači pracovali pod vedením členů katedry a pracovníků Slováckého muzea v Uherském Hradišti, Krajského střediska lidového umění ve Strážnici a Ústředí lidové umělecké výroby v Brně. Materiály z výzkumu budou v příštím roce publikovány.

- Slovácké muzeum v Uherském Hradišti otevřelo v srpnu výstavu jugoslávského lidového umění.
- Poděkování dopisovatelům. Poslední dotazník o lidové stravě přinesl našemu archívu velmi cenný materiál. Děkujeme upřímně za pečlivě vypracované odpovědi a doufáme, že budeme-li potřebovat upřesnění některých údajů (po zpracování dotazníků), že nám opět vyhovíte. Ještě jednou díky! — Sekretariát NSČ.

Dotazy.

Dotaz č. 3.

Prosíme naše čtenáře o krátké sdělení, zda v kraji, kde bydlí, jsou dosud zachovány nebo donedávna byly sušírny na ovoce.

V kladném případě prosíme o zprávu na adresu NSČ.

J. Treybal, J. Vařeka.

O B S A H

M a t e r i á l y :

Odhady poddanských stavení v pozůstalostních spisech archívů některých západočeských panství (J. Kramařík)	3
Chov oviec v Jasenovej (V. Kantárová)	8
Předení žen v Pošumaví za výdělek (K. Löffelmann)	15
Pečení chleba v Horní Moštěnici (F. Mikeška)	19
O křesadlech a loučích (F. Tichánek)	20
Zaříkávání z Bydžovska (B. Malotín)	21
Říkadla při mlácení cepem (F. Krejčová)	22
Dobrý hastrman (povídka) (K. Zbořil)	23

P o k r a č o v á n í s e z n a m u

příspěvků ke studiu života a kultury českého lidu, zaslaných dopisovateli NSČ od 1. 7. 1964 do 1. 7. 1965	25
Zprávy NSČ a SNS	27
Dotazy	28

I N H A L T

Materialien:

Einschätzungen von Baulichkeiten der Untertanen in den Nachlaßverzeichnissen einiger westböhmischer herrschaftlicher Archive (J. Kramařík)	3
Schafzucht in Jasenová (V. Kantárová)	8
Erwerbsmäßiges Spinnen der Frauen im Böhmerwaldsgebiet (K. Löffelmann)	15
Brotbacken in Horní Moštěnice (F. Mikeška)	19
Über Fackeln und Feuerzeuge (F. Tichánek)	20
Verwünschungsformeln aus dem Gebiet von Bydžov (B. Malotín)	21
Sprüche beim Flegeldrusch (F. Krejčová)	22
Der gute Wassermann (Eine Erzählung von K. Zbořil)	23

Verzeichnis (Fortsetzung) der Beiträge aus dem Leben und der Kultur des tschechischen Volkes, die dem NSČ-Korrespondenten von 1. 7. 1964 — 1. 7. 1965 eingesandt wurden	25
---	----

Informationen des NSČ und SNS	27
Anfragen	28

TABLE OF CONTENTS

Materials:

Estimates of the Houses of Villeins found in Inheritance Papers in the Archives of some Western Bohemian Manors (by J. Kramařík)	3
Rearing Sheep at Jasenová (by V. Kantárová)	8
Women Spinning for Sale in the Šumava Region (by K. Löffelmann)	15
Baking Bread at Horní Moštěnice (by F. Mikeška)	19
On Tinder-boxes and Kindling Wood Chips (by F. Tichánek)	20
Charms and Incantations from the Bydžov District (by B. Malotín)	21
Rhymes Used at Threshing with Flails (by F. Krejčová)	22
A Good-natured Water-elf (short story by K. Zbořil)	23
A List of Contributions dealing with the studies on the life and culture of the Czech people, supplied by the correspondents of the Ethnographic Society of Czechoslovakia in the period between 1 July 1964 and 1 July 1965 (to be continued)	25
News from the Ethnographic Society of Czechoslovakia and from the Slovak Ethnographic Society	27
Question Box	28

СОДЕРЖАНИЕ

Материалы:

Оценка строек крепостных, находящаяся в наследственных документах архивов некоторых запааночешских имений (И. Крамаржик)	3
Овцеводство в селе Ясенова (Словакия) (В. Кантарова)	8
Женское прядение с целью заработка в области Шумавы (К. Лефелман)	15
Печение хлеба в селе Горни Моштенице (Ф. Микешка)	19
Об огнивах и лучинах (Ф. Тиханек)	20
Заговоры из области г. Быдзов (Б. Малотин)	21
Поговорки при молотье цепом (Ф. Крейчова)	22
Добрый водяной (рассказ) (К. Зборжил)	23
Продолжение списка очерков по изучению жизни и культуры чешского народа, присланных сотрудниками Этнографического общества Чехословакии с 1-7-1964 по 1-7-1965 гг.	25
Сообщения Этнографического общества Чехословакии и Словацкого этнографического общества	27
Вопросы	28

TABLE DES MATIÈRES

Les Matériaux:

Estimations des bâtiments des sujets conservés dans les archives de quelques domaines de la Bohême de l'Ouest (J. Kramařík)	3
L'élevage des moutons à Jasenová (V. Kantárová)	8
Le filage pour de l'argent des femmes de Pošumaví (K. Löffelmann)	15
La cuisson du pain à Horní Moštěnice (F. Mikoška)	19
Des briquets et des copeaux (F. Tichánek)	20
Les conjurations des environs de Bydžov (B. Malotín)	21
Les dictons se rattachant au battage par le fléau (F. Krejčová)	22
Le bon génie des eaux — le conte (K. Zbořil)	23
La suite de la liste	
des contributions à l'étude de la vie et de la culture du peuple tchèque envoyées au correspondant de NSČ du 1 ^{er} juillet 1964 an 1 ^{er} juillet 1965	25
Revue de NSČ et de SNS	27
Réponses aux questions envoyées	28